<u>अस्वीकरण</u>

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षहरुले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषामा जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२५] २ एस.सी.आर. ३८८ : २०२५ आईएनएससी १४७

रामू आप्पा महापात्र विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य

(फौजदारी अपिल नं. ६०८/२०१३)

०४ फेब्रुअरी २०२५

[अभय एस. ओका र उज्ज्वल भुयान,* न्यायाधीशहरू]

विचारणीय मामिलाहरू

के चार साक्षीहरूको बयानको आधारमा, आरोपी-अपीलकर्तालाई अपराधसँग जोड्न सकिन्छ; के यो भन्न सकिन्छ कि मृतकको हत्या गरेको आरोप आरोपी विरुद्ध सबै उचित शंकाहरू भन्दा पर निर्णायक रूपमा प्रमाणित भयो?

शिर्षक नोटहरु†

प्रमाण - परिस्थितिजन्य प्रमाण - गैरन्यायिक कबुली - कहिले भर पर्न सकिँदैन - अपीलकर्ता आफ्नो लिभ-इन पार्टनर ('एम') को हत्याको लागि दोषी ठहरियो, पीडब्ल्यू-१ (घरधनी) र पीडब्ल्यू-३ (मृतकको भाइ) समक्ष कथित रूपमा गरेको गैरन्यायिक कबुलीको आधारमा, जसलाई पीडब्ल्यू-४ (पीडब्ल्यू-३ को पत्नी) र पीडब्ल्यू-६ ले समर्थन गरेका थिए:

निष्कर्ष: जहाँ मामिला पूर्णतया परिस्थितिजन्य प्रमाणमा आधारित हुन्छ, अपराधको अनुमान तब मात्र उचित हुन सक्छ जब सबै अपराधी तथ्यहरू र परिस्थितिहरू आरोपीको निर्दोषता वा अन्य कुनै व्यक्तिको अपराधसँग असंगत पाइन्छ। - परिस्थितिहरू उचित शंकाभन्दा पर प्रमाणित हुनुपर्दैन, ती परिस्थितिहरूबाट अनुमान गर्न खोजिएको मुख्य तथ्यसँग नजिकबाट जोडिएको पनि देखाउनुपर्दछ। - यी सबै परिस्थितिहरू पूर्ण हुनुपर्दछ र प्रमाणको श्रृंखलामा कुनै कमी हुनु हुँदैन। - प्रमाणित परिस्थितिहरू आरोपीको अपराधको परिकल्पनासँग मात्र मिल्दो हुनुपर्छ र उसको निर्दोषतासँग पूर्णतया असंगत हुनुपर्छ। - दोष परिस्थितिजन्य प्रमाणमा मात्र आधारित हुन सक्छ, तर यसको मूल्याङ्कनमा ठूलो सावधानी अपनाउनु पर्छ। - यदि भर परेको प्रमाण तर्कसंगत रूपमा दुई अनुमानहरू गर्न सक्षम छ भने, आरोपीको पक्षमा रहेको अनुमानलाई स्वीकार गर्नुपर्छ। - अपीलकर्ताको आचरण एकदम अनौठो थियो। - प्रहरी/अन्य कुनै अधिकारी समक्ष आफ्नो अपराध स्वीकार गर्नुको सट्टा, उनी पहिले पीडब्ल्यू-१ समक्ष गए र उनलाई मृतकको मृत्युको बारेमा बताए; उनले पीडब्ल्यू-१ लाई यो पनि भने कि उनी पीडब्ल्यू-३ को घरमा घटनाको बारेमा जानकारी दिन जाँदै थिए। - त्यसपछि उनी आफ्नो छोरासँग रिक्शामा पीडब्ल्यू-३ को घर गए र पीडब्ल्यू-३ लाई मृतकको मृत्युको बारेमा बताए, जुन उनले उनीमाथि गरेको आक्रमणको परिणाम थियो। - उनले यो कुरा पीडब्ल्यू-३ लाई, पीडब्ल्यू-४ र पीडब्ल्यू-६ (पीडब्ल्यू-३ को घरको सिँढीमा बसेका व्यक्ति) को अगाडि बताए। - अपीलकर्ताको गैरन्यायिक कबुलीमा विश्वसनीयताको कमी थियो किनभने पीडब्ल्यू-३ ले स्पष्ट रूपमा भनेका थिए कि अपीलकर्ता अलमलिएको मनस्थितिमा थिए जब उनले उनीसामु अपराध स्वीकार गरे। - यसरी, आरोपी उचित मनस्थितिमा थिएनन् जब उनले पीडब्ल्यू-३ समक्ष गैरन्यायिक कबुली गरे। - यसबाहेक, पीडब्ल्यू-३ र पीडब्ल्यू-६ को गवाहीमा पनि सामग्रीगत त्रुटिहरू थिए। - अभियोजन साक्षीहरूको गवाहीमा विश्वसनीयताको कमी छ र विरोधाभासहरूले पनि भरिएको छ। - अभियोजन पक्षले कुनै पुष्टि गर्ने परिस्थितिहरू रेकर्डमा ल्याएन। - यद्यपि, अपीलकर्ता विरुद्ध बलियो शंका छ, तर शंका जतिसुकै बलियो भए पनि ठोस प्रमाणको स्थान लिन सक्दैन।- साक्षीहरू समक्ष गरिएको गैरन्यायिक कबुलीमा

विश्वसनीयताको कमी छ र त्यसैले, यसमा भर पर्न सकिँदैन। - अपीलकर्तालाई शंकाको लाभ दिइयो। - सत्र न्यायाधीशले गरेको र उच्च न्यायालयले सदर गरेको अपीलकर्ताको सजाय र सजाय खारेज गरियो। - फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ - दफा १६१। [अनुच्छेद १६, २०, २२, २३-२५]

- लेखक

परिस्थितिजन्य प्रमाण - गैरन्यायिक कबुली - प्रमाणिक मूल्य - छलफल गरियो।

[अनुच्छेदहरु १६-१९.२]

उद्धृत मामिलाहरू

राजस्थान राज्य वि. राजा राम [२००३] सप्ल २ एससीआर ४४५ : (२००३) ८ एससीसी १८०; संसार चन्द वि. राजस्थान राज्य [२०१०] १२ एससीआर ५८३ : (२०१०) १० एससीसी ६०४; सहदेवन वि. तमिलनाडु राज्य [२०१२] ४ एससीआर ३६६ : (२०१२) ६ एससीसी ४०३; अलाउद्दीन वि. असम राज्य [२०२४] ६ एससीआर २० : (२०२४) एससीसी अनलाइन एससी ७६० - सन्दर्भित।

ऐनहरूको सूची

भारतीय दण्ड संहिता, १८६०; फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३; प्रमाण ऐन, १८७२

मुख्य शब्दहरू

परिस्थितिजन्य प्रमाण; गैरन्यायिक कबुली; हत्या; लिभ-इन सम्बन्ध; प्रमाणको श्रृंखला; अपराधको अनुमान; अपराधजन्य तथ्य र परिस्थितिहरू; आरोपीको निर्दोषतासँग असंगत; अन्य कुनै व्यक्तिको अपराध; आरोपीको अपराधको परिकल्पना; अलमलिएको मनस्थिति; उचित मनस्थिति; सामग्रीगत त्रुटि; गवाहीमा विश्वसनीयताको कमी; विरोधाभासहरू; पुष्टि गर्ने परिस्थितिहरू छैनन्; बलियो शंका; शंकाको लाभ; उचित शंकाभन्दा पर प्रमाणित भएन।

मामिला यहाँबाट उत्पन्न भएको

फौजदारी अपीलीय क्षेत्राधिकार: फौजदारी अपील नम्बर ६०८/२०१३

उच्च न्यायालय बम्बईको मिति ०२.१२.२०१० को फैसला र आदेशबाट सी.आर.एल.ए. नम्बर २५२/२००५ बाट उत्पन्न भएको।

पक्षहरूका लागि उपस्थिति

अपीलकर्ताका लागि डा. निर्मल चोपडा, अधिवक्ता।

उत्तरदाताका लागि संजय खर्डे, वरिष्ठ अधिवक्ता, सिद्धार्थ धर्माधिकारी, आदित्य अनिरुद्ध पाण्डे, अधिवक्ताहरू।

सर्वोच्च न्यायालयको फैसला/आदेश

<u>फैसला</u>

उज्ज्वल भुयान, न्यायाधीश।

विशेष अनुमतिद्वारा गरिएको यो अपील बम्बई उच्च न्यायालय (उच्च न्यायालय) द्वारा फौजदारी अपील नम्बर २५२/२००५ (रामू आप्पा महापातर वि. महाराष्ट्र राज्य) मा मिति ०२.१२.२०१० मा पारित गरिएको फैसला र आदेशको विरुद्धमा छ, जसमा उच्च न्यायालयले अपीलकर्ताद्वारा दायर गरिएको फौजदारी अपील नम्बर २५२/२००५ लाई खारेज गऱ्यो।

२. यो भन्नु आवश्यक छ कि उक्त फौजदारी अपील पहिलो एड-हक अतिरिक्त जिल्ला तथा सत्र न्यायाधीश, ठाणे (सत्र न्यायाधीश) द्वारा सत्र मामिला नम्बर ५२/२००४ मा मिति १५.१०.२००४ मा पारित गरिएको फैसला र आदेशको विरुद्धमा गरिएको थियो, जसअनुसार अपीलकर्तालाई भारतीय दण्ड संहिता, १८६१ (आईपीसी) को धारा ३०२ अन्तर्गत दोषी ठहर गरी आजीवन कारावास (आरआई) र रु. १,०००/- जरिवाना, नतिरेमा ३ महिनाको आरआई सजाय सुनाइएको थियो।

३. अभियोजन पक्षको संक्षिप्त विवरण अनुसार, अपीलकर्ता मृतक मण्डासँग बस्थे; यो लिभ-इन सम्बन्ध थियो। दुवै जना पीडब्ल्यू-१ रविन्दर गोपाल जाधवको घरमा बस्थे, जो घरधनी थिए। अपीलकर्ताले पीडब्ल्यू-१ लाई जानकारी दिए कि उनकी श्रीमतीको मृत्यु भएको छ र उनी उनको आमाबाबुको घर दिप्चाले गाउँमा जानकारी दिन जाँदैछन्। त्यसपछि, अपीलकर्ता आफ्नो छोरासँग दिप्चाले गाउँ गए जहाँ अपीलकर्ताले मृतकको भाइ भगवान, अर्थात पीडब्ल्यू-३ लाई भेटे। अपीलकर्ताले पीडब्ल्यू-३ लाई शंकर पीडब्ल्यू-६, पन्धारी पीडब्ल्यू-५ र चन्द बाई पीडब्ल्यू-४ को उपस्थितिमा भने कि उनी र मण्डाबीच झगडा भएको थियो जसपछि उनले मण्डालाई आक्रमण गरेका थिए र चोटका कारण उनको मृत्यु भयो।

३.१. अपीलकर्ता मृतकका आफन्तहरूसँग आफ्नो गाउँ कुडुस फर्कनु अघि, पीडब्ल्यू-१ ले घरको ढोका खोलिसकेका थिए जुन बाहिरबाट बन्द थियो। ढोका खोल्दा पीडब्ल्यू-१ ले देखे कि मण्डा धेरै चोटहरू सहित रगतले लतपतिएर मृत अवस्थामा लडिरहेकी थिइन्। उनको मङ्गलसूत्र र सिसाका चुराहरू फुटेका थिए; घरका केही सामानहरू भुइँमा छरिएका थिए। जब अपीलकर्ता मृतक मण्डाका आफन्तहरूसँग घटनास्थलमा पुगे, पीडब्ल्यू-१ ले उनलाई घटनाको बारेमा सोधे। त्यसबेला, अपीलकर्ताले पीडब्ल्यू-१ लाई भने कि मृतक मण्डाले उनी (अपीलकर्ता) को अरु कुनै महिलासँग अवैध सम्बन्ध रहेको शंका गरेकी थिइन्। यसले गर्दा झगडा भयो र त्यस क्रममा अपीलकर्ताले मण्डालाई सिलौटो र लट्ठीले आक्रमण गरे।

३.२. पीडब्ल्यू-१ ले त्यसपछि प्रहरी चौकीमा पहिलो सूचना प्रतिवेदन (एफआईआर) दर्ता गरे, जसपछि अपीलकर्ता विरुद्ध आईपीसीको धारा ३०२ अन्तर्गत मामिला दर्ता गरियो।

३.३. अनुसन्धान अधिकारीले अनुसन्धान गरे, जसमा उनले शव जाँच प्रतिवेदन, घटनास्थलको जाँच प्रतिवेदन तयार गरे र घटनास्थलबाट विभिन्न वस्तुहरू जफत गरे। अपीलकर्ता पक्राउ परे। आक्रमणको हतियार बरामद गरियो। अनुसन्धान पूरा भएपछि, अपीलकर्ता विरुद्ध आईपीसीको धारा ३०२ अन्तर्गत सजाय हुने अपराध गरेको आरोप लगाउँदै अभियोग पत्र दायर गरियो।

४. सत्र न्यायाधीशले अपीलकर्तालाई आरोप पढेर सुनाए र व्याख्या गरे, जसमा उनले आफू निर्दोष भएको दाबी गरे र मामिला चलाउन माग गरे। आफ्नो मामिला प्रमाणित गर्न, अभियोजन पक्षले १० जना साक्षीहरूको जाँच गऱ्यो। यो परिस्थितिजन्य प्रमाणको मामिला थियो। अभियोजन पक्षले

अपीलकर्ताले पीडब्ल्यू-१ रविन्द्र, पीडब्ल्यू-३ भगवान, पीडब्ल्यू-४ चन्दबाई र पीडब्ल्यू-६ शंकर समक्ष गरेको गैरन्यायिक कबुलीमा भर पऱ्यो।

रेकर्डमा रहेको प्रमाणलाई विचार गरेपछि, सत्र न्यायाधीशले मिति १५.१०.२००४ को फैसला र आदेशद्वारा अपीलकर्तालाई आईपीसीको धारा ३०२ अन्तर्गत दोषी ठहर गरे र उनलाई आजीवन कारावास र रु. १,०००/- जरिवाना, नतिरेमा थप ३ महिनाको आरआई सजाय सुनाए।

५. उक्त सजाय र सजायबाट असन्तुष्ट भई, अपीलकर्ताले उच्च न्यायालयमा फौजदारी अपील नम्बर २५२/२००५ दायर गरे। मिति ०२.१२.२०१० को फैसला र आदेश (विवादित फैसला) द्वारा, उच्च न्यायालयले अपीलकर्ताको अपील खारेज गऱ्यो। फलस्वरूप, अपीलकर्ताको सजाय र सजायलाई सदर गरिएको छ।

६. यस न्यायालयले मिति २१.०९.२०१२ को आदेशद्वारा सम्बन्धित विशेष अनुमति याचिका (फौजदारी) मा सूचना जारी गरेको थियो। मिति १५.०४.२०१३ को आदेशद्वारा अनुमति दिइएको थियो। तसर्थ, वर्तमान अपील गरिएको छ।

७. अपीलकर्ताका वकिलले हामीलाई पीडब्ल्यू-१, पीडब्ल्यू-३, पीडब्ल्यू-४ र पीडब्ल्यू-६ को प्रमाणमा लगेका छन् र तर्क गरेका छन् कि अपीलकर्ताले माथि उल्लेखित साक्षीहरू समक्ष कथित रूपमा गरेको गैरन्यायिक कबुलीलाई प्रमाणको वैध टुक्राको रूपमा स्वीकार गर्न सकिँदैन। गैरन्यायिक कबुली आफैंमा परिस्थितिजन्य प्रमाणको कमजोर टुक्रा हो। माथि उल्लेखित साक्षीहरूको गवाहीबाट, यो स्पष्ट रूपमा स्पष्ट छ कि गैरन्यायिक कबुलीको सिद्धान्तलाई कुनै विश्वास दिन सकिँदैन। यस्तो कबुलीले कुनै विश्वास जगाउँदैन। गैरन्यायिक कबुली बाहेक, मृतकको मृत्युसँग अपीलकर्तालाई जोड्ने रेकर्डमा कुनै सामग्री थिएन। ट्रायल कोर्ट र उच्च न्यायालयले कथित गैरन्यायिक कबुलीहरूमा भर परेर र अपीलकर्ताको सजायलाई त्यस्तो प्रमाणमा आधारित गरेर त्रुटि गरेका थिए। त्यसैले, उहाँले तर्क गर्नुहुन्छ कि अपीलकर्ताको सजाय पूर्णतया अमान्य छ र खारेज हुनुपर्छ। फलस्वरूप, अपील स्वीकार गरिनु पर्छ।

८. यसको विपरीत, उत्तरदाताका वकिलले उच्च न्यायालयको विवादित फैसलालाई समर्थन गर्छन्। उहाँका अनुसार, पीडब्ल्यूहरू १, ३, ४ र ६ को प्रमाणलाई अविश्वास गर्ने कुनै कारण छैन। तसर्थ, ट्रायल कोर्टले अपीलकर्ताले माथि उल्लेखित साक्षीहरू समक्ष गरेको कबुली बयानको आधारमा अपीलकर्तालाई दोषी ठहर गर्नु उचित थियो। उच्च न्यायालयले सत्र न्यायाधीशको त्यस्तो सजाय र सजायलाई सही रूपमा सदर गरेको थियो। उहाँले तर्क गर्नुहुन्छ कि समवर्ती निष्कर्षहरूमा हस्तक्षेप गर्ने कुनै कारण छैन। तसर्थ, फौजदारी अपील खारेज हुनुपर्छ।

९. पक्षहरूका वकिलहरूले गरेका तर्कहरूलाई न्यायालयले उचित ध्यान दिएको छ।

१०. पीडब्ल्यू-१ सूचना दिने रविन्द्र हुन्; उनी घरका मालिक हुन् जसमा आरोपी आफ्नी 'श्रीमती' र छोरासँग भाडामा बस्थे। मिति २१.०३.२००३ मा बिहान करिब ०६:१५ बजे, आरोपी आफ्नो छोरासँग पीडब्ल्यू-१ को घरमा आए र पीडब्ल्यू-१ लाई जानकारी दिए कि उनकी श्रीमतीको मृत्यु भएको छ। त्यसपछि, आरोपी आफ्नी श्रीमतीका आफन्तहरूलाई बोलाउन उनको आमाबाबुको घर गए। पीडब्ल्यू-१ ले भने कि उनी आफ्नो भाइसँग आरोपीको घर गएका थिए र बाहिरबाट ढोका बन्द भएको पाए। आफ्नो भाइ श्याम राव गोपाल जाधवसँग, पीडब्ल्यू-१ ले ढोका खोले र देखे कि आरोपीकी श्रीमती भुइँमा रगतको पोखरीमा मृत अवस्थामा लडिरहेकी थिइन्।

१०.१. आरोपीले मृतकका भाइ र ४/५ जना व्यक्तिहरूलाई ल्याए। उनीहरूले पनि शव देखे। त्यसबेला, पीडब्ल्यू-१ र उनका भाइले आरोपीसँग सोधपुछ गरे जसले उनीहरूलाई भने कि उनले मृतकलाई सिलौटोले आक्रमण गरेका थिए।

१०.२. पीडब्ल्यू-१ का अनुसार, उनी प्रहरी चौकी गए र पहिलो सूचना दर्ता गरे जसलाई उनले न्यायालयमा प्रमाणित गरे।

१०.३. जिरहमा, उनले भने कि आरोपीले उनलाई केवल उनकी श्रीमतीको मृत्यु भएको बताएका थिए। उनले आरोपीसँग करिब पाँच मिनेट कुरा गरे। आरोपीले उनलाई भने कि उनी उनका आफन्तहरूलाई बोलाउन जाँदैछन्।

१०.४. पीडब्ल्यू-१ ले आरोपी अलमलिएको मनस्थितिमा थिए भन्ने सुझावलाई अस्वीकार गरे। उनले भने कि उनलाई तुरुन्तै प्रहरीलाई जानकारी दिन आवश्यक महसुस भएन। उनले दिउँसो १२ बजेदेखि १२:१५ बजेको बीचमा सूचना दर्ता गरे। उनले आरोपीले उनलाई राती केही व्यक्तिहरू आएर आफू र आफ्नी श्रीमतीलाई आक्रमण गरेपछि भागेको बताए भन्ने सुझावलाई पनि अस्वीकार गरे। उनले आरोपीले उनलाई कसैले आफ्नी श्रीमतीको हत्या गरेको र आफूलाई पनि आक्रमण गरेको बताए भन्ने सुझावलाई पनि अस्वीकार गरे।

११. पीडब्ल्यू-३ भगवान हुन्। उनी मृतक मण्डाका भाइ हुन्। मिति २१.०९.२००३ मा बिहान ०७:३० बजे, उनी मारुती, पाण्डु राम थोराट र शंकर रामा भोयेसँग आफ्नो घर अगाडि बसिरहेका थिए। त्यतिबेला, आरोपी आफ्नो छोरा किरणसँग आए। उनले उनीहरूलाई भने कि उनी र मृतक मण्डाबीच झगडा भएको थियो जसको कारण उनले मण्डालाई आक्रमण गरेका थिए। चोटपटकका कारण उनको मृत्यु भयो। यो सुनेपछि, पीडब्ल्यू-३ मारुती, पाण्डु राम थोराट र शंकर रामा भोयेसँग आरोपीसँग उनको गाउँ गए।

११.१. जब उनीहरू आरोपीको घर पुगे, उनीहरूले घरधनी (पीडब्ल्यू-१) त्यहाँ उपस्थित भएको पाए। उनीहरूले मण्डालाई रगतको पोखरीमा मृत अवस्थामा लडिरहेको देखे। उनको टाउको, निधार र अनुहारमा चोटहरू थिए। उनको सारी रगतले भिजेको थियो र खाना वरिपरि छरिएको थियो। आरोपीले उनीहरूलाई भने कि उनले मृतकलाई सिलौटो र काठको लट्ठीले आक्रमण गरेका थिए। त्यसपछि, उनीहरू घरधनी (पीडब्ल्यू-१) सँग प्रहरी चौकी गए।

११.२. आफ्नो जिरहमा, उनले भने कि आरोपी र मृतक विवाहित थिएनन् तर सँगै बस्दै आएका थिए। मृतकले उनलाई आरोपीले कुटपिट गर्ने गरेको गुनासो गर्थिन्।

११.३. आरोपीले पीडब्ल्यू-३ र अरूलाई मण्डाको मृत्यु भएको बताए, जसमा उनलाई सोधियो कि उनको मृत्यु कसरी भयो। यद्यपि मण्डा पीडब्ल्यू-३ की कान्छी बहिनी थिइन्, उनले आरोपीलाई प्रहरीमा कुनै उजुरी दर्ता भएको छ कि छैन भनेर सोधेनन्। मारुती थोराट र पाण्डु राम थोराट, जो पीडब्ल्यू-३ का मामाहरू हुन्, पीडब्ल्यू-३ ले आरोपीसँग सोधपुछ गर्दा उपस्थित थिए। उनले आफ्ना मामाहरू मारुती र पाण्डु रामलाई आरोपीलाई प्रहरीलाई बुझाउन भनेका थिए।

११.४. पीडब्ल्यू-३ ले आरोपीले झुट बोलिरहेको छ कि छैन भनेर उनी निश्चित थिएनन् भन्ने सुझावलाई अस्वीकार गरे। उनले मण्डाको मृत्यु भएको हो कि होइन भनेर प्रमाणित गर्नुपर्ने भएकोले, उनीहरूले आरोपीलाई प्रहरीलाई बुझाएनन्। पीडब्ल्यू-३ ले स्पष्ट रूपमा भने कि जब आरोपी आए, उनी अलमलिएको मनस्थितिमा थिए र उनले चिया पिएनन्। उनको लुगा फाटेको

वा रगत लागेको थिएन। आरोपीले एउटा मिनी डोर रिक्शा ल्याएका थिए र त्यसमा, पीडब्ल्यू-३ र अरूहरू उनको घर गए। पीडब्ल्यू-३ का अनुसार, उनले प्रहरी समक्ष भनेका थिए कि आरोपीले उनलाई भनेका थिए कि उनले मण्डालाई सिलौटोले आक्रमण गरेर मारेका थिए तर थाहा भएन किन लेखिएन।

११.५. पीडब्ल्यू-३ ले भने कि उनीहरू आरोपीको घर बिहान करिब १०:०० बजे पुगे र त्यसपछि उनीहरू घरधनीसँग उजुरी दर्ता गर्न प्रहरी चौकी गए। उनले आरोपीले उनलाई आफ्नी श्रीमतीसँग झगडा भएको र उनले उनलाई आक्रमण गरेको कारण उनको मृत्यु भएको कहिल्यै नभनेको भन्ने सुझावलाई अस्वीकार गरे। उनले आरोपीले उनलाई राती केही चोरहरू आएर आफू र मण्डालाई आक्रमण गरेको बताए भन्ने सुझावलाई पनि अस्वीकार गरे।

१२. चन्दबाई पीडब्ल्यू-४ हुन्। उनी पीडब्ल्यू-३ की पत्नी हुन्। उनका अनुसार, मिति २१.०९.२००३ को बिहान, उनका पति शंकर, मारुती र पाण्डु रामसँग कुराकानी गरिरहेका थिए। यसैबीच, आरोपी आफ्नो छोरा किरणसँग त्यहाँ आए र उनीहरूलाई भने कि उनको मण्डासँग झगडा भएको थियो जसको कारण उनले उनलाई आक्रमण गरेका थिए र उनको मृत्यु भयो। आफ्नो छोरा किरणलाई पीडब्ल्यू-४ सँग छोडेर, आरोपी पीडब्ल्यू-४ का पति अर्थात पीडब्ल्यू-३ र अरूसँग कुडुस, अर्थात आरोपीको गाउँ गए।

१२.१. आफ्नो जिरहमा, उनले भनिन् कि उनी आफ्नो पति पीडब्ल्यू-३, उनीहरूका तीन छोराछोरी र अहिले आरोपीका छोरा किरणसँग बस्दै आएकी छिन्। घटनाको दिन, उनका पति पीडब्ल्यू-३ बिहानको खाजा खाएपछि उनीहरूको घर बाहिर बसिरहेका थिए। उनले भनिन् कि उनले आरोपीसँग सिधै कुरा गरिनन् तर घटनाको बारेमा थाहा पाइन्। उनले आफूले घटनाको बारेमा तब मात्र थाहा पाएको जब उनका पति पीडब्ल्यू-३ ले उनलाई मण्डालाई आक्रमण गरिएको बताए भन्ने सुझावलाई अस्वीकार गरिन्। उनले आरोपीले उनलाई त्यस दुर्भाग्यपूर्ण रातमा, ३/४ जना व्यक्तिहरू उनीहरूको घरमा प्रवेश गरेर मण्डालाई आक्रमण गरेका थिए जब आरोपी आफ्नो छोरासँग घरबाट भागेका थिए भनेर बताएको भन्ने सुझावलाई अस्वीकार गरिन्। उनले बिहान आरोपी आएर मण्डाको मृत्यु भएको थाहा पाए र त्यसैले उनले घरधनीलाई र त्यसपछि पीडब्ल्यू-४ र अरूलाई जानकारी दिए भन्ने सुझावलाई पनि अस्वीकार गरिन्।

१२.२. उनले आरोपीलाई पनि चोटपटक लागेको थियो र उनको लुगा फाटेको थियो भन्ने सुझावलाई अस्वीकार गरिन्।

१३. पीडब्ल्यू-६ शंकर मिति २१.०९.२००३ को बिहान भगवान, अर्थात पीडब्ल्यू-३ को घरको सिँढीमा भगवान, मारुती र पाण्डु रामसँग बसिरहेका थिए। आरोपी बिहान करिब ०७:३० बजे त्यहाँ आए। उनी आफ्नो छोरासँग रिक्शामा आएका थिए। आरोपीले भगवानलाई भने कि उनको मण्डासँग झगडा भएको थियो जसको क्रममा उनले उनलाई आक्रमण गरेका थिए र उनको मृत्यु भएको थियो।

१३.१. पीडब्ल्यू-६ ले भने कि आरोपीका छोरालाई भगवानकी श्रीमतीसँग राखिएको थियो, त्यसपछि उनीहरू सबै आरोपीको घर कुडुस गए। आरोपीको घरमा, उनीहरूले देखे कि मण्डाको मृत्यु भइसकेको थियो। उनको निधार, टाउको र ढाडमा चोटहरू थिए। उनीहरूले चुरा र मङ्गलसूत्र फुटेको र रगत छरिएको पनि देखे।

१३.२. आफ्नो जिरहमा, उनले भने कि आरोपी उनीहरूसँग करिब आधा घण्टादेखि ४५ मिनेटसम्म थिए। उनले आरोपीलाई त्यो मितिभन्दा पहिले चिनेका थिएनन्। उनले आरोपीको लुगा फाटेको थियो र आरोपी अलमलिएको मनस्थितिमा थिए भन्ने सुझावलाई अस्वीकार गरे।

१३.३. पीडब्ल्यू-६ ले थप बयान दिए कि उनले प्रहरीलाई भनेका थिए कि आरोपीले भगवानलाई उनीहरूको उपस्थितिमा भनेका थिए कि उनको राती मण्डासँग झगडा भएको थियो तर उनलाई थाहा भएन किन आरोपीले भगवानलाई त्यसो भनेको कुरा प्रहरीले उनको बयानमा लेखेनन्।

१३.४. पीडब्ल्यू-६ ले आरोपीले उनीहरूलाई राती ३/४ जना मातेका व्यक्तिहरू उनीहरूको घरमा प्रवेश गरेपछि उनीहरूले उनलाई आक्रमण गरेका थिए र जब उनीहरू उनको छोरालाई आक्रमण गर्न लागेका थिए, उनी आफ्नो छोरासँग भागेका थिए भनेर बताएको भन्ने सुझावलाई अस्वीकार गरे।

१४. माथि उल्लेखित चार जना साक्षीहरू हुन् जसले बयान दिएका थिए कि आरोपीले सूचना दिने (पीडब्ल्यू-१) र पीडब्ल्यू-३ समक्ष भनेका थिए कि उनको मण्डासँग झगडा भएको थियो जसको कारण उनले उनलाई सिलौटो र लट्ठीले आक्रमण गरेका थिए जसपछि उनको मृत्यु भयो। मृतकको शरीरमा देखिएका धेरै चोटहरू वा मृतकको हत्याको प्रकृतिमा कुनै विवाद छैन। विचारणीय प्रश्न यो हो कि के माथि उल्लेखित चार साक्षीहरूको प्रमाणको आधारमा, आरोपीलाई अपराधसँग जोड्न सकिन्छ र के यो भन्न सकिन्छ कि मृतकको हत्या गरेको आरोप आरोपी विरुद्ध सबै उचित शंकाहरू भन्दा पर निर्णायक रूपमा प्रमाणित भयो?
१५. हामीले माथि उल्लेखित साक्षीहरूको प्रमाणको विश्लेषण गर्नु अघि, गैरन्यायिक कबुलीसँग सम्बन्धित कानूनको संक्षिप्त जाँच गर्न आवश्यक छ किनभने वर्तमान मामिला आरोपीले पीडब्ल्यू-१ र पीडब्ल्यू-३ समक्ष गरेको गैरन्यायिक कबुलीको हो जसलाई पीडब्ल्यू-४ र पीडब्ल्यू-६ ले समर्थन गरेका थिए।

१६. साक्षी समक्ष आरोपीले गरेको अपराधको गैरन्यायिक कबुली परिस्थितिजन्य प्रमाणको धेरै उदाहरणहरू मध्ये एक हो; त्यहाँ अन्य परिस्थितिहरू छन्, जस्तै, अन्तिम पटक सँगै देखिएको सिद्धान्त; घटना अघि वा तुरुन्तै पछि आरोपीको आचरण; आरोपीको लुगा वा शरीरमा मानव रगत फेला पर्नु जुन मृतकको रगतसँग मेल खान्छ; खोज, हतियार बरामद आदि। हामीलाई थाहा छ, परिस्थितिजन्य प्रमाण मामिलाको विषयमा प्रत्यक्ष हुँदैन तर विभिन्न अन्य तथ्यहरूको प्रमाण समावेश हुन्छ जुन मामिलाको तथ्यसँग यति नजिकबाट जोडिएको हुन्छ कि तिनीहरू मिलेर परिस्थितिहरूको एउटा श्रृंखला बनाउँछन् जसबाट मुख्य तथ्यको अस्तित्वलाई कानूनी रूपमा अनुमान गर्न सकिन्छ। श्रृंखला पूर्ण हुनुपर्छ र श्रृंखलाको भाग बनाउने प्रत्येक तथ्य प्रमाणित हुनुपर्छ। यो न्यायालयले लगातार रूपमा यो कुरा स्थापित गरेको छ कि जहाँ मामिला पूर्णतया परिस्थितिजन्य प्रमाणमा आधारित हुन्छ, अपराधको अनुमान तब मात्र उचित हुन सक्छ जब सबै अपराधी तथ्यहरू र परिस्थितिहरू आरोपीको निर्दोषता वा अन्य कुनै व्यक्तिको अपराधसँग असंगत पाइन्छ। परिस्थितिहरू उचित शंकाभन्दा पर प्रमाणित हुनुपर्दैन, ती परिस्थितिहरूबाट अनुमान गर्न खोजिएको मुख्य तथ्यसँग नजिकबाट जोडिएको पनि देखाउनुपर्दछ। यी सबै परिस्थितिहरू पूर्ण हुनुपर्दछ र प्रमाणको श्रृंखलामा कुनै कमी हुनु हुँदैन। प्रमाणित परिस्थितिहरू आरोपीको अपराधको परिकल्पनासँग मात्र मिल्दो हुनुपर्छ र उसको निर्दोषतासँग पूर्णतया असंगत हुनुपर्छ। परिस्थितिहरू संचयी रूपमा यति पूर्ण हुनुपर्दछ कि यो निष्कर्षबाट कुनै छुटकारा हुँदैन कि सबै मानवीय सम्भावना भित्र अपराध आरोपीले नै गरेको थियो र अरू कसैले होइन। जबकि यसमा कुनै शंका छैन कि दोष परिस्थितिजन्य प्रमाणमा मात्र आधारित हुन सक्छ तर परिस्थितिजन्य प्रमाणको मूल्याङ्कनमा ठूलो सावधानी अपनाउनु पर्छ। यदि भर परेको प्रमाण

तर्कसंगत रूपमा दुई अनुमानहरू गर्न सक्षम छ भने, आरोपीको पक्षमा रहेको अनुमानलाई स्वीकार गर्नुपर्छ।

१७. राजस्थान राज्य वि. राजा राम,[१] मा यस न्यायालयले गैरन्यायिक कबुलीको अवधारणालाई व्याख्या गऱ्यो। कबुलीलाई दुई वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ, अर्थात न्यायिक र गैरन्यायिक। न्यायिक कबुलीहरू ती हुन् जुन न्यायिक कार्यवाहीको क्रममा मजिस्ट्रेट वा न्यायालय समक्ष गरिन्छ। गैरन्यायिक कबुलीहरू ती हुन् जुन पक्षले मजिस्ट्रेट वा न्यायालय बाहेक अन्य ठाउँमा गर्दछ। गैरन्यायिक कबुलीहरू सामान्यतया ती हुन् जुन पक्षले कुनै निजी व्यक्ति समक्ष गर्दछ जो आफ्नो निजी क्षमतामा न्यायिक अधिकारी पनि हुन सक्छ। गैरन्यायिक कबुलीहरूको सन्दर्भमा, दुई प्रश्नहरू उठ्छन्: पहिलो, के ती स्वैच्छिक रूपमा गरिएका हुन् र दोस्रो, के ती सत्य हुन्? यदि न्यायालयको राय छ कि कबुली स्वैच्छिक रूपमा गरिएको थिएन तर प्रलोभन, धम्की वा वाचाको परिणाम थियो, भने यसमाथि कारबाही गरिने छैन। यसको अर्थ यो हुन्छ कि कबुली स्वैच्छिक हुनेछ यदि यो आरोपीले उचित मनस्थितिमा गरेको छ र यदि यो कुनै प्रलोभन, धम्की वा वाचाको कारणले गर्दा भएको छैन भने, जुन उनी विरुद्धको आरोपसँग सम्बन्धित छ र कुनै अधिकार प्राप्त व्यक्तिबाट आएको छ। कबुली स्वैच्छिक थियो वा थिएन भन्ने कुरा भारतीय प्रमाण ऐन, १८७२ (संक्षेपमा 'प्रमाण ऐन') को धारा २४ को प्रकाशमा प्रत्येक मामिलाको तथ्य र परिस्थितिहरूमा निर्भर हुनेछ। कानून स्पष्ट छ कि कबुलीलाई आरोपी व्यक्ति विरुद्ध प्रयोग गर्न सकिँदैन जबसम्म न्यायालय सन्तुष्ट हुँदैन कि यो स्वैच्छिक थियो। त्यस चरणमा, यो सत्य हो वा झुटो भन्ने प्रश्न उठ्दैन। यदि कबुली गर्ने वरपरका तथ्यहरू र परिस्थितिहरूले कबुलीको सत्यता र स्वैच्छिकतामा शंका उत्पन्न गराउँछन् भने, न्यायालयले कबुलीमाथि कारबाही गर्न अस्वीकार गर्न सक्छ, चाहे यो प्रमाणमा स्वीकार्य नै किन नहोस्। कबुली स्वैच्छिक हो वा होइन भन्ने प्रश्न सधैं तथ्यको प्रश्न हो। स्वतन्त्र र स्वैच्छिक कबुली उच्चतम श्रेयको योग्य हुन्छ किनभने यो अपराधको उच्चतम भावनाबाट उत्पन्न भएको मानिन्छ।

१ (२००३) ८ एससीसी १८०

१७.१. गैरन्यायिक कबुली, यदि स्वैच्छिक र सत्य छ र उचित मनस्थितिमा गरिएको छ, भने न्यायालयले यसमा भर पर्न सक्छ। कबुलीलाई अन्य कुनै तथ्य जस्तै प्रमाणित गर्नुपर्नेछ। कबुलीसम्बन्धी प्रमाणको मूल्य अन्य कुनै प्रमाण जस्तै, यो जसलाई गरिएको छ र जसले प्रमाण दिन्छ, त्यो साक्षीको विश्वसनीयतामा निर्भर गर्दछ। गैरन्यायिक कबुलीमा भर पर्न सकिन्छ र यदि कबुलीसम्बन्धी प्रमाण यस्तो साक्षीबाट आउँछ जो निष्पक्ष देखिन्छ, आरोपीसँग टाढाबाट पनि शत्रुतापूर्ण छैन, र जसको बारेमा त्यस्तो केही पनि ल्याइएको छैन जसले यो संकेत गर्न सक्छ कि उसले आरोपीलाई झुटो बयान दिएको हुन सक्छ, भने त्यसमा आधारित भएर सजाय गर्न सकिन्छ। साक्षीले बोलेका शब्दहरू स्पष्ट, अस्पष्ट र गल्ती नहुने गरी यो कुरा व्यक्त गर्नुपर्दछ कि आरोपी नै अपराधको दोषी हो र साक्षीले त्यस्तो केही पनि छुटाएको छैन जसले यसको विरुद्धमा जान सक्छ। साक्षीको प्रमाणलाई विश्वसनीयताको कसीमा कडा परीक्षण गरेपछि, गैरन्यायिक कबुलीलाई स्वीकार गर्न सकिन्छ र यदि यसले विश्वसनीयताको परीक्षण पास गर्छ भने सजायको आधार बन्न सक्छ।

१७.२. यदि गैरन्यायिक कबुलीसँग सम्बन्धित प्रमाण विश्वसनीयता र स्वीकार्यताको कसीमा परीक्षण गरिएपछि विश्वसनीय पाइन्छ भने, यसले सजायको आधार बनाउन सक्छ। पुष्टिको आवश्यकता विवेकको कुरा हो र कानूनको अपरिवर्तनीय नियम होइन।

१८. संसार चन्द वि. राजस्थान राज्य,[२] मा यस न्यायालयले गैरन्यायिक कबुलीको स्वीकार्यतालाई स्वीकार गऱ्यो र यो कुरा राख्यो कि त्यस्तो कुनै निरपेक्ष नियम छैन कि गैरन्यायिक कबुली कहिल्यै सजायको आधार हुन सक्दैन, यद्यपि सामान्यतया गैरन्यायिक कबुलीलाई अन्य केही सामग्रीद्वारा पुष्टि गरिनु पर्छ।

१९. गैरन्यायिक कबुलीको प्रमाणिक मूल्यलाई फेरि यस न्यायालयले सहदेवन वि. तमिलनाडु राज्य,३ मा विस्तृत रूपमा जाँच गऱ्यो। त्यो पनि एउटा मामिला थियो जहाँ सजाय गैरन्यायिक कबुलीमा आधारित थियो। यस न्यायालयले यो कुरा राख्यो कि परिस्थितिजन्य प्रमाणमा आधारित मामिलामा, अभियोजन पक्षले घटनाहरूको पूर्ण श्रृंखला प्रमाणित गर्नुपर्ने दायित्व हुन्छ जसले निस्सन्देह आरोपीको अपराधलाई औंल्याउँछ। त्यसबाहेक, परिस्थितिजन्य प्रमाणको मामिलामा जहाँ अभियोजन पक्ष गैरन्यायिक कबुलीमा भर पर्छ, न्यायालयले यसलाई अझ बढी सावधानीपूर्वक जाँच गर्नुपर्छ। गैरन्यायिक कबुली, यदि स्वैच्छिक र सत्य छ र उचित मनस्थितिमा गरिएको छ, भने न्यायालयले यसमा भर पर्न सक्छ। यद्यपि, कबुलीलाई अन्य कुनै तथ्य जस्तै प्रमाणित गर्नुपर्नेछ। कबुलीसम्बन्धी प्रमाणको मूल्य अन्य कुनै प्रमाण जस्तै, यो जसलाई गरिएको छ, त्यो साक्षीको सत्यतामा निर्भर गर्दछ।

१९.१. यस न्यायालयले स्वीकार गऱ्यो कि गैरन्यायिक कबुली प्रमाणको कमजोर टुक्रा हो। जहाँ पनि न्यायालयले गैरन्यायिक कबुलीमा आधारित भएर सजाय गर्ने इरादा राख्छ, यसले यो सुनिश्चित गर्नुपर्दछ कि यसले विश्वास जगाउँछ र अन्य अभियोजन प्रमाणद्वारा पुष्टि हुन्छ। यदि गैरन्यायिक कबुलीमा सामग्रीगत त्रुटिहरू वा अन्तर्निहित असम्भावनाहरू छन् र अभियोजन पक्षको भनाइ अनुसार ठोस देखिँदैन भने, न्यायालयलाई त्यस्तो कबुलीमा आधारित भएर सजाय गर्न गाह्रो हुन सक्छ। त्यस्ता परिस्थितिहरूमा, न्यायालय त्यस्तो प्रमाणलाई विचारबाट बाहिर निकाल्न पूर्ण रूपमा न्यायोचित हुनेछ।

---

२ (२०१०) १० एससीसी ६०४
३ (२०१२) ६ एससीसी ४०३

१९.२. न्यायिक नजिरहरूको गहन विश्लेषण गरेपछि, यस न्यायालयले सहदेवन (उपर) मा ती सिद्धान्तहरूको सारांश दियो जसले गैरन्यायिक कबुलीलाई आरोपीको सजायको आधार बनाउन सक्षम प्रमाणको एक स्वीकार्य टुक्रा बनाउँदछ:

(i) गैरन्यायिक कबुली आफैंमा कमजोर प्रमाण हो। यसलाई न्यायालयले अझ बढी सावधानीपूर्वक जाँच गर्नुपर्छ।
(ii) यो स्वैच्छिक रूपमा गरिएको हुनुपर्छ र सत्य हुनुपर्छ।
(iii) यसले विश्वास जगाउनु पर्छ।
(iv) गैरन्यायिक कबुलीले ठूलो विश्वसनीयता र प्रमाणिक मूल्य प्राप्त गर्दछ यदि यसलाई ठोस परिस्थितिहरूको श्रृंखलाले समर्थन गरेको छ र थप अन्य अभियोजन प्रमाणद्वारा पुष्टि गरिएको छ।
(v) गैरन्यायिक कबुलीलाई सजायको आधार बनाउनको लागि, यसमा कुनै सामग्रीगत त्रुटिहरू र अन्तर्निहित असम्भावनाहरू हुनु हुँदैन।
(vi) त्यस्तो बयानलाई अन्य कुनै तथ्य जस्तै र कानून अनुसार प्रमाणित गर्नुपर्दछ।

२०. गैरन्यायिक कबुलीको स्वीकार्यता र प्रमाणिक मूल्यलाई शासन गर्ने सिद्धान्तहरूको सर्वेक्षण गरिसकेपछि, हामी अब आरोपीले पीडब्ल्यू-१, पीडब्ल्यू-३, पीडब्ल्यू-४ र पीडब्ल्यू-६ समक्ष गरेको त्यस्तो कबुलीमा ध्यान दिन सक्छौं। यो रेकर्डमा छ कि पीडब्ल्यू-३ ले आफ्नो जिरहमा स्पष्ट रूपमा बयान दिएका थिए कि उनले आरोपीलाई अलमलिएको मनस्थितिमा भएको पाए। यो तथ्य अन्य साक्षीहरूको गवाहीमा पनि रेकर्डमा आएको छ जसको अगाडि त्यस्तो कबुली गरिएको थियो। अर्को शब्दमा, आरोपी उचित मनस्थितिमा थिएनन् जब उनले पीडब्ल्यू-३ समक्ष गैरन्यायिक कबुली गरे। त्यसबाहेक, आरोपीले लगाएको लुगामा रगतको दाग थिएन; मृतकको रगतसँग मेल खाने त्यस्तो रगतको नमूनाको त कुरै नगरौं। जबकि घटनास्थलबाट विभिन्न वस्तुहरू बरामद गरिए, रगत लागेको लुगा बरामद भएको थिएन। बरामद गरिएको सिलौटोमा रगतको दाग थियो वा थिएन भन्ने कुनै प्रमाण रेकर्डमा छैन, मृतकको रगतसँग मेल खाने त्यस्तो रगतको दागको त कुरै नगरौं। यसबाहेक, हामीले आरोपीको आचरण एकदम अनौठो पाउँछौं; प्रहरी वा अन्य कुनै अधिकारी समक्ष आफ्नो अपराध स्वीकार गर्नुको सट्टा, उनी पहिले पीडब्ल्यू-१, घरधनी, समक्ष जान्छन् र उनलाई मण्डाको मृत्युको बारेमा बताउँछन्; उनलाई यो पनि बताउँदै कि उनी मण्डाको भाइ (पीडब्ल्यू-३) को घरमा घटनाको बारेमा जानकारी दिन जाँदै थिए। उनी आफ्नो छोरासँग रिक्शामा पीडब्ल्यू-३ को घर जान्छन् र पीडब्ल्यू-३ लाई मण्डाको मृत्युको बारेमा बताउँछन्, जुन उनले उनीमाथि गरेको आक्रमणको परिणाम थियो। उनले यो कुरा पीडब्ल्यू-३ लाई, पीडब्ल्यू-४ र पीडब्ल्यू-६ को अगाडि बताए। अझ अनौठो कुरा पीडब्ल्यू-३ को प्रतिक्रिया वा गैर-प्रतिक्रिया हो जब आरोपीले उनलाई भने कि उनले आफ्नी बहिनी मण्डालाई मारेका थिए। यो भाइको सामान्य व्यवहार होइन। उनले निश्चित रूपमा कडा प्रतिक्रिया दिने थिए जब उनले आरोपीले आफ्नी बहिनीलाई मारेको कुरा सुने। अभियोजन पक्षको भनाइ अनुसार, त्यस्तो कुनै प्रतिक्रियाको सट्टा, पीडब्ल्यू-३ आरोपीसँगै उनको घर फर्किए। यसबाहेक, पीडब्ल्यू-४ ले आफ्नो जिरहमा भनेकी छिन् कि उनले आरोपीसँग सिधै कुरा गरिनन् तर घटनाको बारेमा थाहा पाइन्। यसले स्पष्ट रूपमा उनको गवाहीलाई शंकाको घेरामा राख्छ।

२१. त्यहाँ अर्को एउटा पक्ष छ जसलाई हामी औंल्याउन चाहन्छौं। रेकर्डमा रहेको प्रमाणबाट, हामीले पाउँछौं कि पीडब्ल्यू-३ को जिरहमा स्पष्ट सामग्रीगत त्रुटि छ। पीडब्ल्यू-३ को गवाही अनुसार, उनले प्रहरी समक्ष भनेका थिए कि आरोपीले उनलाई भनेका थिए कि उनले मण्डालाई सिलौटोले आक्रमण गरेर मारेका थिए तर प्रहरीले फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ (सीआरपीसी) को धारा १६१ अन्तर्गत उनको बयानमा सो कुरा रेकर्ड गरेनन्। त्यसैगरी, पीडब्ल्यू-६ ले आफ्नो बयानमा भनेका थिए कि उनले प्रहरीलाई भनेका थिए कि आरोपीले भगवान (पीडब्ल्यू-३) लाई उनको उपस्थितिमा भनेका थिए कि उनको राती मण्डासँग झगडा भएको थियो तर प्रहरीले सीआरपीसीको धारा १६१ अन्तर्गत उनको बयानमा सो कुरा रेकर्ड गरेनन्।

२२. माथि उल्लेखित कुराहरूबाट, यो स्पष्ट छ कि आरोपीको गैरन्यायिक कबुलीमा विश्वसनीयताको कमी मात्र छैन किनभने पीडब्ल्यू-३ ले स्पष्ट रूपमा रेकर्डमा भनेका छन् कि आरोपी अलमलिएको मनस्थितिमा थिए जब उनले उनीसामु अपराध स्वीकार गरे, पीडब्ल्यू-३ र पीडब्ल्यू-६ को गवाहीमा सामग्रीगत त्रुटिहरू छन्। सीआरपीसीको धारा १६१ अन्तर्गत उनीहरूले दिएको बयान न्यायालयमा उनीहरूको प्रमाणसँग मेल खाँदैन, जसमा आरोपीले पीडब्ल्यू-३ समक्ष गरेको कबुलीको बारेमा उल्लेख छ। यस न्यायालयले अलाउद्दीन वि. असम राज्य४ मा कुन सन्दर्भमा त्रुटि हुन्छ र त्यस्तो त्रुटि कहिले विरोधाभास हुन्छ भनेर व्याख्या गऱ्यो। सीआरपीसीको धारा १६२ को स्पष्टीकरणको प्रकाशमा, यस न्यायालयले निम्न कुराहरू राख्यो:

७. जब दुईवटा बयानहरू सँगै रहन सक्दैनन्, तब ती विरोधाभासी बयानहरू बन्छन्। जब कुनै साक्षीले न्यायालय समक्ष आफ्नो प्रमाणमा यस्तो बयान दिन्छ जुन प्रहरीले रेकर्ड गरेको उसको बयानसँग मेल खाँदैन, तब त्यहाँ विरोधाभास हुन्छ। जब कुनै अभियोजन साक्षी जसको सीआरपीसीको धारा १६१(१) वा धारा १६४ अन्तर्गत बयान रेकर्ड गरिएको छ, उसले न्यायालय समक्ष ती तथ्यात्मक पक्षहरू बताउँछ जुन उसले सीआरपीसीको धारा १६१(१) वा धारा १६४ अन्तर्गत रेकर्ड गरिएको आफ्नो अघिल्लो बयानमा बताएको छैन, तब यसलाई त्रुटि भनिन्छ। यदि साक्षीले प्रहरीले रेकर्ड गरेको आफ्नो बयानमा कुनै तथ्य बताउन छुटाएको छ, जुन उसले न्यायालयमा आफ्नो प्रमाणमा बताउँछ भने, त्यहाँ त्रुटि हुनेछ। सीआरपीसीको धारा १६२ को स्पष्टीकरणले यो संकेत गर्दछ कि त्रुटि विरोधाभास हुन सक्छ जब यो महत्वपूर्ण र सान्दर्भिक हुन्छ। तसर्थ, हरेक त्रुटि विरोधाभास होइन। यो विरोधाभास तब बन्छ जब यसले धारा १६२ अन्तर्गतको स्पष्टीकरणमा उल्लेख गरिएको परीक्षणलाई पूरा गर्दछ। त्यसैले, जब त्रुटि विरोधाभास बन्छ, तब धारा १६२ को उप-धारा (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा प्रदान गरिएको प्रक्रियालाई जिरहमा साक्षीहरूसँग विरोधाभास गर्नको लागि पालना गर्नुपर्दछ।
२३. माथि उल्लेख गरिए अनुसार, अभियोजन साक्षीहरूको गवाहीमा गम्भीर विश्वसनीयताको कमी छ र विरोधाभासहरूले पनि भरिएको छ, जसले अभियोजन पक्षको मामिलाको मूल जरामा नै प्रहार गर्दछ। अभियोजन पक्षले कुनै पुष्टि गर्ने परिस्थितिहरू रेकर्डमा ल्याएको छैन।

४ (२०२४) एससीसी अनलाइन एससी ७६०

२४. यसमा कुनै शंका छैन कि अपीलकर्ता विरुद्ध बलियो शंका छ र मण्डाको मृत्युको शंकाको सुई उनीतर्फ नै इंगित गर्दछ, तर यस देशको स्थापित न्यायशास्त्र अनुसार, शंका जतिसुकै बलियो भए पनि ठोस प्रमाणको स्थान लिन सक्दैन। प्रमाण जसको आधारमा अभियोजन पक्षले आरोपीको सजाय खोज्छ, अर्थात माथि उल्लेखित साक्षीहरू समक्ष गरिएको गैरन्यायिक कबुलीमा विश्वसनीयताको कमी छ र त्यसैले यसमा भर पर्न सकिँदैन। यसबाहेक, प्रमाणमा सामग्रीगत विरोधाभास छ। तसर्थ, यस्तो कमजोर परिस्थितिजन्य प्रमाणमा आधारित भएर अपीलकर्ताको सजायलाई कायम राख्नु पूर्णतया असुरक्षित हुनेछ, जसमाथि विश्वसनीयताको पनि कमी छ।

२५. माथि उल्लेखित कारणहरूका लागि, हामी यो राय राख्छौं कि अपीलकर्ताले शंकाको लाभ पाउनु पर्छ। माथि उल्लेखित कुराहरूलाई ध्यानमा राख्दै, सत्र न्यायाधीशले सत्र मामिला नम्बर ५२/२००४ मा मिति १५.१०.२००४ मा गरेको र उच्च न्यायालयले फौजदारी अपील नम्बर २५२/२००५ मा मिति ०२.१२.२०१० मा सदर गरेको अपीलकर्ताको सजाय र सजायलाई यसैद्वारा खारेज गरिन्छ। अपीलकर्ता हिरासतमा भएकोले, यदि अन्य कुनै मामिलामा आवश्यक छैन भने, उनलाई तुरुन्तै रिहा गरिनेछ।

२६. फौजदारी अपील सोही अनुसार स्वीकार गरिन्छ।

मामिलाको परिणाम: अपील स्वीकार गरियो।

†*शिर्षक नोटहरु तयार गर्ने*: दिव्या पाण्डे